ULUSLARARASI
BÜTÜN YÖNLERİYLE ÇORUM SEMPOZYUMU
28 - 30 NİSAN 2016

BİLDİRİLER KİTABI

Editör

Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK

Editör Yardımcıları

Öğr. Gör. Ömer Faruk KARAKAŞ
Öğr. Gör. Eyyüp Ensari ŞAHİN
Öğr. Gör. Tuğba GÜLEN

Düzenleyenler

Hitit Üniversitesi
Çorum İnsani Değerler Platformu

1. Cilt

Çorum, 2016

İSKİLİP ULU CAMİİ

Ali Kılcı[1]

[1]**Arkeolog-Sanat Tarihi Uzmanı, Vakıflar Genel Müdürlüğü,**
kilcister@gmail.com

ÖZET

İskilip'teki tarihi yapılar için bir sıralama yaparsak Ulu Cami bu listenin başlarında yer alır. Selçuklular tarafından Bizanslılardan fethedilen İskilip Kalesinin dibinde yer alan Ulu Cami ilk defa Danişmentli devrinde yapılmış olmalıdır. Mevcut şeklini Osmanlı devri sonlarında almış olan Ulu Cami Vakıf kayıtlarında "Cami-i Atik", halk arasında "Ulucami, Çarşı Camisi veya Büyük Cami şekillerinde isimlendirilir. Ulu Cami İskilip çarşının merkezinde yer almasıyla bazı Ulu Camilere göre farklı bir konuma sahiptir. İlk şekli konusunda fazla bilgimiz olmayan Ulu Cami mevcut halini kitabesine göre 1841 yılında almıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde konu ile ilgili önemli belgeler vardır. Cami hakkında oldukça fazla belgeye ulaşılmasına karşılık vakfiyesi bulunamamıştır. Bu çalışmada caminin tarihçesi, mevcut yapısı, ilk şekli, yapılmış olan onarımlar yanında Camii Atik Vakfı ve burada hizmetlerin yürütülebilmesi için yapılan mütevelli, vaiz, imam, hatip, müezzin ve hafız-ı kütüp tayinleri gibi konular üzerine durulmaya çalışılacaktır. Ulu Caminin İskilip şehri için önemi, kale, çarşı ile ilişkisi üzerinde durulması gereken bir husustur.

Anahtar Kelimeler: Ulu Cami, İskilip, vakıf, görevli, belge.

İSKİLİP GREAT MOSQUE

ABSTRACT

If one attempts to do sequencing among the historic properties in Iskilip, Great Mosque takes part at the very first places. Iskilip Great Mosque, located at the skirts of Iskilip Castle which was conquered by the Seljuks from Byzantines, might have been built for the first time in Danişmend Principalities period. In waqf registers, Great Mosque was named as "Cami-i Atik", and among the public it has been often called as "Ulucami, Çarşı Camisi or Büyük Cami". Considering its central location at the Iskilip bazaar, the mosque differs from other great mosques in term of its placement. According to its inscription panel, the mosque took its current shape in 1841, and there is no information about its original condition. There are important documents about the mosque at Prime Ministry Ottoman Archives and Archives of Directorate General of Foundations. Even though there are many documents regarding the mosque, its waqf deed could not be reached. This research aims at lighten the issues related to the historiography of the mosque, its current and original conditions, past restoration interventions, as well as Camii Atik Waqf and staff appointments to this waqf such as trustee, vaiz, imam, hatip, muezzin and hafız-ı kütüp. The importance of the Great Mosque for the city of Iskilip, and its relation with the castle and the bazaar is an essential issue needs to be elaborated.

Key words: Great Mosque, İskilip, Waqf, , document.

GİRİŞ

Çorum'un tarihi ilçelerinden biri olan İskilip Danişmentli komutanlarından Karatekin tarafından Bizanslılardan alınmıştır. İskilip, tarih boyu yeri ve kalesi ile stratejik önem kazanır. Selçuklu devrinden sonra 1416 yılında Çelebi Mehmed tarafından Osmanlı topraklarına katılan İskilip Beylikler ve Osmanlı devrinde zaman zaman gelen doğudan göç dalgaları ile oldukça büyümüş ve genişlemiştir(Hoca Saadeddin.1975.II:98). İskilip önceleri muhtemelen kale ve dibindeki küçük yerleşimden meydana geliyorken daha sonra Türklerin buraya yerleşmesiyle birlikte çarşı ve Ulu Cami ile öne çıkar. İskilip Kalesi fazla geniş olmayan bir kaya üzerine oturduğundan şehir ve Ulu Cami kalenin dışında yer almıştır. Zamanla nüfusun artmasıyla, cami mescit gibi yapıları olan yeni mahalleler eklenerek İskilip şehir kimliği kazanmıştır.

Vakıf kayıtları ve çeşitli arşiv belgelerinde "Cami-i Atik" şeklinde kayıtlı olan İskilip Ulu Camii, halk arasında "Büyük Cami, Camii Kebir ve Çarşı Camisi" şekillerinde de isimlendirilir. Şehrin çarşısında yer alan Ulu Cami tarihi boyunca şehrin merkezî ibadethanesi, bir eğitim merkezi olmuştur. Çok büyük bir yapı olmasına rağmen halkın yoğun ilgisi sebebiyle bayram ve cuma namazlarında tamamen dolmakta dışarıya bile taşmaktadır.

Türk-İslam geleneğine göre genellikle her şehrin merkezinde Cuma, Çarşı veya Ulu Cami adını alan, büyük bir merkezi cami yer almaktadır. Şehir, kale ile Ulu Cami arasındaki aksın etrafında şekillenirdi. Bu sistemde şehir ve çarşının merkezini teşkil eden ulu camilerin(Can.1991: 66) birer ibadethane olmalarından başka diğer camilere göre farklı görevleri bulunmaktadır. Fethedilen bir şehirde o şehirdeki en büyük kilise fethin sembolü olarak camiye çevrilir, mihrap ve minber yapılırdı. İlk Cuma namazında bir hatip minbere çıkarak ellerindeki kılıca baston gibi dayanarak hutbeyi okurdu. Ayrıca fetih sırasında elde taşınan sancak minberin yanında dikili dururdu. Anadolu'nun bazı ulu camilerinde günümüze kadar bu geleneğin sürdüğü bilinmektedir. Bu gelenekte bir yerleşimin şehir olması için Cuma namazı kılınan camisi, pazarı, hamamı ve mahkemesi olması şarttır.

Çoğunlukla Çarşıda yer alan Ulu Camilerin bir yönü de şehirlerin dini merkezi olmasıdır. Hacıların ve askerlerin uğurlanması, cenaze namazlarının kılınması genellikle ulu camilerde Ulu Cami ve kale arasındaki aksın etrafında çarşı, onun da çevresinde şehrin mahalleleri şekillenirdi. Çarşısında arastalar ve dükkânlar arasında bedesteni ve han veya kervansaray adını taşıyan büyük ticari mekânları yer alıyordu. Ulu camilerin yanında vakıf yoluyla yapılan, kıymetli malların satıldığı bedesten çarşının ticari merkezidir(İnalcık, Aru. 2005: 49).

KAYNAKLAR

İskilip Ulu Camisi hakkında yapılmış araştırmalar arasında en geniş bilgi F. İlter'in İskilip çalışmasında bulunmaktadır (İlter, 1992: 332). Cami hakkında F. Toruk'un da önemli bilgi verdiğini görüyoruz(Toruk.2006: 611–643). İskilip'in Selçuklu Devrindeki durumu hakkında yaptığımız bir çalışmada yapı hakkında bazı bilgileri vermiştik(Kılcı, 2008: 328). İskilip Ulu Camisi için ilk kaynak olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesine göz

attığımızda, İskilip hakkında çeşitli bilgiler vermekle birlikte Ulu Camiye değinmemektedir(Kurşun, Kahraman, Dağlı. 2006:2. kitap, 212). 1320/1907 tarihli Ankara Salnamesinde Ulu Caminin yandığı ve yeniden yapıldığı bildirilmektedir (Ankara Salnamesi, 1320:302). Arşiv belgelerine bakacak olursak, İskilip Ulu Caminin vakfiyesi yoktur. Ancak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde çok sayıda belge bulunmaktadır. Arşivdeki 19 adet Hurufat Defterinde Ulu Camiye 68 adet görevli tayini yapıldığının kayıtları vardır[1]. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde 1300/1842 yılından itibaren kullanılmaya başlayan Esas Defterlerinde son zaman Ulu Cami görevlilerine ait bilgilere bulunmaktadır(VGMA, 204 ve 207 nolu Defterler).

Ulu Cami ve diğer İskilip vakıflarının gelir ve giderleri ile vakfiye hükümlerinin düzenli olarak kaydedildiği bir tahrir defterine ulaşamadık. Mesela " 438 sayılı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'nde 1537 yılında Ankara vakıflarının özeti verilmiştir.(Anonim. 1994: 360) Ulu Cami vakfı hakkında en eski ve geniş bilgiler, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinde 984-1576/1577 tarihli ve TKG. KK.TTd.54 Numaralı Mufassal Çorum Tahrir defterinde bulunmaktadır(Anonim, 2014: 374). Bu bilgilerin özeti "583 Nolu Evkaf-ı Rum Defteri'nde tekrarlanmıştır(TKGMA, 583:121). İskilip Ulu Camiine ait, Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki tahrir defterlerinde ve diğer belgelerde vakfın muhasebesine ve görevli tayinine ait kayıtlar vardır[2].

İSKİLİP ULU CAMİNİN YAPILMASI ve GEÇİRDİĞİ ONARIMLAR

İskilip Ulu Caminin vakfiyesi ele geçmediğinden yaptıran kişi ve yapılış tarihi konusunda kesin bilgimiz bulunmamaktadır. Caminin isminin arşiv kayıtlarında genellikle " Cami-i Atik" şeklinde yazılmış olması İskilip'in ilk camisi olduğunun en açık belgesidir. Muhtemelen Selçukluların XI. Yüzyılda şehri Bizanslılardan alınmasından hemen sonra burada bulunan bir kilise camiye çevrilmiş veya harap bir kilisenin malzemelerinden faydalanılarak Ulu Cami yapılmıştır. Caca Bey vakfiyesinde İskilip'te söz edilen mescit Ulu Cami olmalıdır(Temir, 1989: 124). Bu da caminin söz konusu vakfiyenin yazıldığı 1272 yılından önce yapıldığını gösterir. Bu yapının Anadolu'da yaygın olan Ankara Aslanhane Camii gibi ahşap direkli, ahşap tavanlı camilerin bir benzeri olmalıdır(Erken,1971:346).

[1] VGMA: 530 nolu defter: 1; 531 nolu defter: 1; 532 nolu defter: 1; 533 nolu defter: 3; 535 nolu defter: 1;1055 nolu defter: 5; 1057 nolu defter: 4, 1058 nolu defter: 1; 1059 nolu defter: 1; 1060 nolu defter: 1, 1062 nolu defter: 4; 1064 nolu defter: 3 ; 1065 nolu defter: 3; 1068 nolu defter: 1; 1069 nolu defter: 11;1098 nolu defter:s 1;1137 nolu defter: 1; 1114 nolu defter: 3; 1143 nolu defter: 2; 1144 nolu defter: 2.

[2] BOA C.EV.14266 nolu, Safer 1211/26 Ağustos 1796 tarihli belge; BOA C.EV. 14545 nolu, 14 Cemaziyelevvel 1235 / 18 Şubat 1820 tarihli belge; EV. MH.01254/4 nolu, 28 safer 84 / 1 Temmuz 1867 tarihli belge; EV. MH.01845/53 nolu, vakfın 1288 / 1873 yılı; muhasebesi; EV. THR 00265.96 nolu, 1244 /1828-9 tarihli belge; EV. THR 00265.97 nolu belge; EV. MH 00027/7 nolu, 1200/1785-6 tarihli belge; EV. THR 00066. 00122 nolu, 25 safer 52 /11 Haziran 1836 tarihli belge; EV. MH 00107/84 nolu, 1119 /1804-5 tarihli belge; EV. MH 00682/64 nolu, 74 senesi /13 Mart 1858-59 yılı muhasebesi; EV.MH 01118/66, nolu, 29 Cemaziyelevvel 82 / 20 Ekim 1865 tarihli belge; EV.MKT 00281.0055 nolu, 7 Ramazan 81/ 1 şubat 1865 tarihli belge; EV. MH 001254/4 nolu, 28 Safer 1284/1 Temmuz 1867 tarihli belge; EV.MH 01845/53 nolu, 1288 yılı muhasebesi;

937/1530 tarihli tahrir defterinde kayıtlı olan "Mahalle-i Camii Atik", günümüzde Ulu Cami'nin yer aldığı İskilip Çarşısı ve yanındaki Kayadibi Mahallesi olmalıdır(Anonim.1997:407). 984 /1576 tarihli tahrir defterinde Kiçi Bey tarafından İskilip'in Ağcasu köyü malikanesi aşar gelirinin üçte birini Camii Atik(Ulu Cami) imam ve hatibine vakfedildiği kayıtlıdır(Anonim. 2014 : 516, 215b). 1576 Tahririndeki bu bilgi, Osmanlı Arşivinde bulunan 20 Şevval 1210/ 28 Nisan 1796 tarihli bir belgede caminin Kiçi Bey tarafından yaptırıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Bu belgede Ağcasu Köyü timarına sahip olan ağalar Ulu Cami imam ve hatibine ödemeleri gereken payı vermeyince maaşlarını alamayan imam Hafız Mustafa bin Abdullah ve hatib Ahmed bin Ahmed mahkemeye başvurarak bu yolsuzluğun önlenmesini istemişlerdir(BOA, C.EV.14266)[3].

Kiçi Bey'in kimliği ve bu vakfı ne zaman kurduğu konusunda bir bilgi bulamadık. Ancak İskilip'in fethinden bir müddet sonra buradaki ilk caminin Kiçi Bey tarafından büyütülüp Ulu Cami olarak yeniden daha büyük şekilde yapıldığı şeklinde düşünebiliriz. "Hızır Bey veledi Kiçi Bey" şeklindeki bir isim, Fatih devrine ait 860/1456 tarihli tahrir defterinin bazı yerlerinde timar sahibi olarak geçmektedir(BOA, MAD. d. 354: 46, 56, 67, 68, 69). Bu tahrir defterinde Canik sancağında ismi geçen Alp Aslan evlādı Kiçi Bey'in İskilip Ulu Camisi ile bir ilgisi olmaması gerekir(BOA, MAD.d. 354:45.).

Osmanlı devrinde Camii Atik diye anılan Ulu Cami çevresinde İskilip Çarşısı gelişmiştir. Şeyh Muhiddin Yavsi Ulu caminin yanına hamamını yaptırmıştır. Oğlu Ebussuud Efendi de vakfına gelir getirmek ve şehrin ticari hayatının canlandırmak üzere aynı bölgeye han, bedesten ve boyahane yaptırmıştır(1-"İskilip Şeyh Yavsi Camii Külliyesi"Rölöve ve Restorasyon Dergisi V.Ankara,1983 s.47-63). İskilip Ulu Camiinin ilk şeklini gösteren herhangi bir belgeye sahip değiliz. 1839 yılında meydana gelen yangın sonucu eski caminin yıkıldığını(BOA, EV.THR-00265.00096 nolu belge), yangından hemen sonra 1841 yılında yeniden yapıldığını 1325 yılı Ankara Salnamesinden öğreniyoruz. " Çarşının vüstasında bulunan Camii Kebir 1255 tarihinde vuku bulan harikde yandığından eshab-ı hayratdan bir zat tarafından 1257/1840 tarihinde müceddeden inşa olunmuş ve ağaçdan 12 muntazam sütunla bir kubbe üzerine bina edilerek tûlen ve garben 43 zira'ı mimari bulunmuşdur. Yalnız kadiminden mevkii biraz ileri alınarak eski yerine suyu mebzul bir şadırvan yapılmışdır"(1325. Ankara Salnamesi: 302). Eski cami yerine Çöçük zade Osman Efendinin önderliğinde halk tarafından şimdiki caminin yapıldığı bilinmektedir. Yeniden yapım sırasında cami ilk yerinden biraz ileriye kaydırılmış, elde edilen boşluğa şimdiki şadırvan yapılmıştır. Belgeler ve Salname bize bazı kaynaklardaki Ulu caminin depremde yıkıldığı şeklindeki rivayetin yanlış olduğunu göstermektedir. Esasen deprem cami yandıktan bir sene sonra meydana gelmiştir(Bilgin, 2000: 6)[4].

[3] Belgede bu olayın tarifi: "Ağcasu nam karye arazisinin tamam malikanesinden hasıl olan gallesinin sülüsü ihraç ve sülüsanından hasıl olan galleden beş müd galle imam olanlara beş müd galle hatib olanlara merhum Kiçi Bey vakfı defter-i Hakaniyye itdürüb camii mezkurun imam ve hatib olanlar ez kadim alarak gelmişler iken imdi karye-i mezbureden ba berat timara mutasarrıf olan malikane ağaları kendi haklarına kanaat etmeyüb ziyade mutalebe ve bir de şart ve tayin kılınan galle-i mezkureye müdahale iderler"

[44]"Bin iki yüz elli beş (1255 /1839) senesi Tosya'da ve İskilip'de ve Osmancık'da ve Hacı Hamza'da şedîd hareket-i arz olup İskilip külliyen münhedim ve harâb olmuş, çok nüfûs telef olmus, telef olmayan kırlarda

Kuzey Anadolu'da 1943 yılında meydana gelen depremde caminin doğu cephesindeki duvarın bazı kısımları çökmüştür. Bu depremden sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü elamanlarınca İskilip'e gelerek durum tespit yapılmış, bazı resimler çekilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğünce 1953 yılında Ulu Caminin onarımı yapılmış 11.958 TL harcanmıştır(Anonim. 1973: 22).

Rıfat Arıncı arşivinde bulunan 1940'lı yıllarda çekilmiş siyah beyaz bir resimde en çok dikkat çeken yapı günümüzdeki şekli ile gördüğümüz Ulu Camidir. Ara ara halk tarafından Caminin onarım ve bakımı yapılmıştır. Cami 1990 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğünce rölövesine göre onarılan Ulu Caminin ileriki yıllarda yapılacak bir onarım için 2015-2016 yıllarında yeniden projeleri hazırlatılmaktadır.

TANITIM

Çarşı içinde, hafifçe meyilli bir arazide yer alan Ulu Cami geniş bir meydanın doğusunda yer almaktadır. Yapının çevresini kuşatan avlusu yoktur. Batısındaki meydanın bir kısmı pazar yeri olarak kullanılır. Caminin kuzeyinde şadırvanın yer aldığı bir boşluk, güneyinde duvarla çevrili küçük bir yeşil alan vardır. Cami çevresindeki çarşı dokusu arasta düzenindedir. Ancak minarenin olduğu caminin kuzey doğu köşesi ve doğudaki Şeyh Yavsî Hamamı ve karşısında kısmen günümüze gelen Ebussuud Efendi Bedestenine giden yolun başında 1970'li yıllarda meydana gelen çökmelerle ortaya çıkan ve kapatılan tonozlu yapı kalıntıları cami çevresinin günümüzden farklı olduğunu düşündürmektedir(İlter.1992: 8).

Kuzey güney yönünde uzanan, boyuna dikdörtgen bir alanı kaplayan Ulu Caminin üzeri yüksek bir çatı ile örtülüdür. Oldukça büyük boyutlara sahip (iç ölçüleri: 32,5 x 25,5 m.) Ulu Caminin duvarları taş temel üzerine kerpiç dolgulu ahşap karkas olarak yapılmıştır. Camide ahşap malzemenin önemli yeri olmasına karşılık minaresi ve güney duvarı payandalarda kesme taş kullanılmıştır. Yapının duvarları dışta ve içte tatlı kireç sıva ile kaplanmıştır. Caminin güney, doğu ve batı cepheleri iki sıra halinde dizilmiş, altta büyük, üstte biraz küçük dikdörtgen formlu pencereler sıralanmaktadır. Kuzeydeki son cemaat yerinin kuzey doğu köşesini teşkil eden minarenin yapımında tamamen kesme taş kullanılmıştır. Kare bir kaide üzerinde yükselen minarenin basık kemerli kapısı kuzeye açılmaktadır. Gövde ve petek çokgen olup gövdede iki adet bilezik vardır. Şerefe korkuluğu ve peteği taş olan minarenin külahı kurşun kaplıdır.

Caminin üç yöne açılan kapılardan birisi kuzeydeki son cemaat yerinde diğer ikisi doğu ve batıdadır. Kuzey cephesindeki son cemaat yerinin iki yanı duvarla, ön tarafı da ahşap camekanla kapatılmıştır. Son cemaat yerinin dış kapısının üstünde caminin yeniden yapım kitabesi olup halen bu kitabe yakın zamanlarda yapılan betonarme eklentinin balkonundan görülebilmektedir. Son cemaat yeri iki katlıdır. Dışardan girildiğinde

kulübelerde sâkin olmuslar, hareket-i arz üç aydan ziyâde munkatı‘ olmamış.” şeklinde verilen olay cami yıkıldıktan sonra meydana gelmiştir.

doğusunda altta görevliler için küçük oda ile onun üstünde depo olarak kullanılan bir oda daha bulunmaktadır. Son cemaat yerinde enine sıralanmış dört diren iki katın tavanlarını taşımaktadır. Üst kata iki yanda, kuzeyden başlayıp güneye doğru yükselen merdivenlerle çıkılır. Kuzeydeki son cemaat yerine açılan kapı dikdörtgen formludur. Caminin içine açılan doğu ve batıdaki kapılar yuvarlak kemerlidir. Eski resimlerde kapıların önünde bulunan merdivenlerle çıkılan yarım daire planlı sahanlıkların üstü yarım daire birer sundurma ile örtülü olduğu görülür. Caminin üç yönde bulunan kapılarının önüne betonarme ayakkabılık mekanları eklenmiştir. Bu eklentiler yapılmadan önce kışları kapıların dışına içer soğuk girmemesi için deriden örtüler asılırdı.

Caminin içinde geride iki katlı geniş bir ahşap mahfel, yer alır. Ahşap mahfelin üst katına iki yandaki merdivenlerle çıkılır, tavanına çıtalarla geometrik süsler yapılmıştır. Mahfelin dört adet direği vardır.Ortada 12-adet uzun ahşap sütunun taşıdığı büyük ve yüksek bir bağdadi kubbe ile bunun dört yanındaki düz tavanla örtülü kısımlar harimi oluşturur. Beden duvarlarında toplam 40 adet pencere bulunmaktadır. Pencerelerin tamamı dıştan dikdörtgen olup sadece üsttekiler içten kemerlidir. Üst pencerelerde renkli camlarla süslü alçı içlikler vardır. Kubbeyi taşıyan, sütunlar ve taş kaideleri önceki camiye ait olup bunlardan kuzey taraftakilerinde muhtelif bitkisel süslemeler var. Sütunlar bağdadi kemerlerle birbirine bağlanmıştır. Camiinin bağdadî kubbesinin ortası barok bir göbekle süslü, etrafında bir ayet yazı kuşağı dolaşır. Kubbe kasnağındaki gezinme yerinin altında ve köşelerde Allah'ın isimleri yazılmış Sütun üstlerinde peygamber isimleri yazılıdır. Bütün yazılar sülüs hatla yazılmıştır. Kireç sıva üstüne yapılan kubbe süslemeleri ve yazılarda sarı, mavi, kahverengi kullanılmıştır. Bağdadi kubbedeki dört yöne açılmış pencereler çatının dışından görülmektedir. Yan duvarlara 1960'lı yıllarda işlenmiş iri yazılar 1990 onarımında kaybolmuştur.

Kütahya mutasarrıfı Alpsarzade İsmail Kemal Bey tarafından 10 Mayıs 1328/23 Mayıs 1912 tarihinde Kütahya'da yaptırılan anıtsal çini mihrap Kütahya çiniciliğinin son şaheserindendir. Yuvarlak bir niş ve çevresinde dolaşan yazı ve süs frizlerinden oluşan mihrapta kırmızı, sarı, yeşil, mavi, lacivet ve kirli beyaz renkler görülmektedir. Caminin çini mihrabının üst kısımlarında az miktarda ilk camiye ait Selçuklu çinileri de bulunmaktadır. Çini mihrabın yuvarlak niş kemerinin hemen üstünde yer alan geometrik süslemeli bölüm Selçuklu devri çinileridir. Mavi zemin üzerine siyah renkle yapılmış, üst üste binen on iki genlerin oluşturduğu geometrik bir süsleme yeni çini mihrap üzerinde eskiden kalan önemli bir unsurdur(Öney, 1976: 96).Yüksek ahşap minberinin yan tarafları çakma kündekari tekniği ile yapılmıştır. 1255 yılında Kutup usta tarafından yapılan minber sonradan yağlı boya ile boyanmıştır.

KİTABELER

Camide yenileme kitabesi mermer, diğer yazıların tamamı boya ile yazılmıştır.

Caminin dış kapısı üstündeki yenileme kitabesi:

ı. Nizam-ı alemin hâlikıdır ol zat-ı -ali –çün müyesser kıldı bize Mescid-i Aksa'yı

2-Ademden ihraç eyledi hem eşyayı-kalplerinde salvetimiz salavat-i Enbiya'yı

3-Kim(Meğer) Hak'dan olur mahlukâtın inayâtı - bimeyl-i (bülbül) badi imam ve müezzin hem cema'atı

4-Bizi yoktan var edenin takdiratı-Ashab-ı hayratı kıldı ricali (?)-

5-Hitab-ı "Kün'dür mevcudatın arâtı (?)- Olupdur tarih-i bina mamuratı sene 1257/1841.

Soncemaat yerinde sağındaki mihrabiyenin üzerindeki kitabe:

Kullema dehale aleyha Zekeriyya'l-mihrabe vecede 'indeha rızkan

Sene H. 1315/1897 V. Molla… Ahmed Efendi Nevşehrî

Son cemaat yerindeki iç kapısı üstündeki kitabe:

Accilubi's-salâti kable'l-fevt accilûbi't-tevbeti kable'l-mevt

Kubbe yazıları

Kubbe ortasında daire şeklinde Besmele ve Nur Suresinin 35. Ayeti yazılmıştır. Bu dairenin dışında kubbeye yapılmış dilimler üzerine birer aded, kubbe eteğini dolaşan kasnak üzerine ve köşelerdeki pandantiflere madalyonlar içinde Esma'il-hüsna (Allah'ın 99 ismi) yazılmıştır.

Kubbeyi taşıyan ahşap sütunların yan cephelerinde peygamber isimleri yazılmıştır

Caminin ahşap minberindeki yazılar:

Köşk kısmının sağında:"Re's'ül-hikmeti mehafet'ullah "

Köşk kısmının solunda :el-e'mâl alâ en-niyât, altta: sene 1257 yazısı vardır.

Kapı üstü: Besmele

Caminin çini mihrabındaki yazılar:

İskilib eşrafından Absar-zade Kütahya mutasarrıfı –İsmâ'il Kemal Beyin-hediyesidir fi 10 Mayıs sene 1328/23 Mayıs 1912

Minberin sağındaki pencere içliğinde

"Kelimei tevhid-1300/1882-3

Maşaallah "yazılıdır.

ULU CAMİ (CAMİİ ATİK) VAKIFLARI

Ulu Caminin vakfiyesi kaybolduğundan vakıf kayıtlarında toplu bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki 1 Mayıs 1332/ 14 Mayıs 1916 Tarihli bir belgede "vakfı mezkûrun hazinede mukayyed ve mahallinde mevcud müseccel vakfiyesi ve zi- berat mütevellisi olmamasına binaen" (VGMA, 0312-130 Nolu Belge) şeklindeki kayıtta da ifade edilmişti. Ayrıca 14 Nisan 1329/17 Nisan 1913 tarihli bir belgede de "vakfiyesi de müseccel olmadığı cihetle " şeklindeki diğer bir kayıt

(VGMA 4558-197) bu konunun belgeleridir. Vakfiyesi kaybolduğundan vakfın gelirleri ve bu gelirlerin harcanma konusunda toplu bilgiye sahip değiliz. Vakfiyenin kaybolmasından sonra vakfın işleyişinin, imam, müezzin, hatip gibi görevlilerinin ücretlerinin ödenmesi, ısınma ve aydınlatma giderlerinin karşılanması gibi uygulamaların devamı şeklinde olduğunu kabul edebiliriz. Camiye vakıf yapanlar arasında Kataroğlu Yahya Bey ve Rüstem Bey en eski kişilerdir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki çeşitli defterlerde bu vakfa çeşitli tarihlerde yapılmış ek vakfiyeler, mütevelli, imam, hatip, şeyh gibi çeşitli görevli tayinlerine ait belgeler vardır.,

VAKFIN MUHASEBELERİ

Ulu Cami vakfının yıllık veya günlük gelir ve giderleri konusunda 19. ve 20 yüzyılda yapılmış bazı bilgiler vardır.

Yılı	Gelir	Gider	Belge no
1578	5+5 müd		(Anonim.2014 : 516)
1210 /1796	3516		BOA C.EV.14266
1274/ 1858-9	261	261	EV. MH 00682/64
1288 / 1873	1041	1041	BOA. EV. MH 01845/53
1332/ 1916	8500 kuruş	9540	VGMA.0312-130

Caminin vakfı konusunda en eski ve geniş yazılı bilgiyi Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü arşivindeki 984/1576/1577 tarihli Çorum Mufassal tahrir defterinde buluyoruz. Bu defterde Kiçi Bey İskilip'in Ağcasu köyü malikânesi aşar gelirinin üçte birini Camii Atikte görev yapan 2 imam ve hatibe vakfetmiştir(Anonim. 2014 : 516). Bu defterde "Karye-i Çalı tābi'-i Dīvān-ı Halka Havlı mālikāne-i tamām Vakf-ı Mahmud Çelebi Kattārī be-cihet-i Cāmi'-i İskilib dīvānī timār" şeklinde bir kayıt daha bulunmaktadır(Anonim.2014 : 501,238). Aynı arşivdeki 984/1576-7 tarihli "Evkaf-I Rum Defteri"nde de aynı bilgileri görebiliriz(TKGMA,583:121).

İskilip'te günümüzde Hacı Ali Suyu denilen çeşmeleri için Hacı Ali Ağa'nın yaptığı, Gurre-i Receb 1243 / 1828 tarihli vakfiyede Ulu Cami ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Hacı Ali Ağa Vakfına gelir getirmek için Ulu Cami vakfına mukataalı, arsa üzerine han ve dükkânlar yapılmıştır. Vakfın gelirinden Ulu Cami baş müezzinine her Cuma gününde vakfın kurucusunun isminin hayırla anılması için yıllık 12 kuruş verilmesi ve Çarşı şadırvanı yanındaki helaların tamiratının yaptırılması istenmiştir(Kılcı. 2007: 23).

VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİV DEFTERLERİNE GÖRE İSKİLİP ULU CAMİ VAKFI GÖREVLİLERİ

Camideki imam, müezzin, hatip gibi görevliler, genellikle gerekli özellikleri taşıması halinde eski görevlinin oğluna, uygun birisi olmadığı takdirde şartları taşıyan kişiler arasında yapılan imtihana göre berat verilerek tayin ediliyorlardı. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan, Osmanlı devrinde şehir isimlerine göre 1300/1842 yılına kadar tutulmuş olan Hurufat defterlerindeki kayıtların çoğunluğunu vakıflarda yapılan görevli tayinleri teşkil eder. Daha sonra bu kayıtlar Esas Defterlerinde tutulmuştur. Ulu

Camiye ait görevli tayinlerine ait kayıtların en eskisi 1103/1691 tarihlidir((VGMA 1098:15), en yenisi 27.2.1942 tarihini taşımaktadır(VGMA, 207:30). Yaklaşık bir buçuk asırlık bir zaman dilimini kapsayan hurufat kayıtlarında Ulu Camide görevli olarak vazife yaparak ücret alan kişilerin sayısı yaklaşık 10 adettir. Buradaki görevliler arasında "şeyh"in olması caminin bir tekke gibi vazife gördüğünü de göstermektedir. 1916 yılında vakfın 11 adet görevlisi vardır(VGMA 0312-130). Günümüzde bu sayı 4 adettir.

MÜTEVELLİ(VAKFI YÖNETEN)

Ulu Cami Vakfında en az ücret alan mütevelliler, son zamanlarda yarım akçe ücret alarak yönetiyordu. Onlardan bazılarının isimleri konusunda bilgilerimiz vardır.

Görevli ismi	**Yevmiye (akçe)**	**Tayin tarihi**	**Tayin sebebi**	**Defter ve sayfa no**
Ali		Gurrei Cemaziyelahir 1134 / 28.3.1722	Hacı Şaban'ın ölümü	1069-33
El-Hac Mustafa	yarım	Ramazan 1139/ 4-5.1725	Ali Halife'in bırakması	1143-37
Veli-Şadırvan vakfı	fahri	Safer 1142 / 10-11.1729	Yusuf'un bırakması	1144-96
Veli Veli-Şadırvan vakfı	fahri iken 1	Cemaziyelahir 1147 / 10-11.1734	Köprübaşı Pınarı mütevellisi ile becayiş	1068-227
Hacı Hasan	1	Safer 1159/2-3.1746	H.Mustafa bırakmış	1055-67
Mehmed	yarım	Zilhicce 1164/10-11.1751	Hacı Hasanın ölümüyle	1055-70
Hüseyin	fahri	16 Muharrem 1191 / 24.2.1777	ölümü	1064-112
Yusuf oğlu Mehmet	yarım	16 Zilhicce 226 /1.1.1812	Hasanın çocuksuz ölümü	533-131
Mehmed bin Yusuf	belirlenen	5 Safer 1327 / 26.2. 1909		207-10 /11-28

İMAM –HATİP

Cami imam ve hatiplerinin ücreti, Kiçi Bey tarafından vakfedilmiş olan İskilib'in Ağcasu Köyünün malikane gelirinden ayrılan beşer müdlük gelir (Anonim.2014 : 516) ve Katari Ahmed Beyin vakfettiği Kızılırmak kenarındaki Kumyeri Mezraası aşar gelirinden ödeniyordu (VGMA,1069:29)

Görevli ismi	Görev türü	Yevmiye (akçe)	Tayin tarihi	Tayin sebebi	Defter - sayfa no
Ali Halife	imam	belirlenen	Cemaziyelahir 1147/8-9.1734	Abdullahın ölümü	1068-227
Osman Halife	akşam ve yatsıda imam	fahri	Zilkade 1147/3-4.1735	Ahmetin ölümüyle yenilenmiş	1068-227
Ahmed Halife	Akşam ve yatsıda imam	fahri	Zilkade 1159/11-12.1746	Osman	1055-68
Ali	imam	Kumyeri mezraası aşarı	47(1734-5)/ Şaban sene 1191/7-8.1781	Yenileme	1065-74
Ali oğlu Mustafa	imam	Kumyeri mezraası aşarı	Şaban 1200 /5-6.1786	Alinin ölümüyle oğluna	1067-57
Hacı Abdulluh oğlu Hafız Mustafa	imam	Kumyeri mezraası aşarı	18 Safer 1206 / 17.10.1791	Mustafanın ölümüyle	530-60
İsmail	hatip+imam	4	21.9.1935	ş	227-30-130
İsmail	imam				227-30-131
Ali efendi	hatip	belirlenen	30 Teşrinsani 1310 / 12.12.1894		1855-10 - 14207
Hafız mehmed Ef. bin Hasan	hatip	belirlenen	22 C.em 1294/ 4.6.1877		204-70-565
Ali efendi bin H.Mehmed	hatip	belirlenen	Safer 1326/ 3-4.1908	Babasının ölümü	204-70-565
Abdülgafur Ef.+İsmail Ef.	imam	belirlenen	12 Rec.1295/12.7 . 1878 1281/864-5		204-70-566
İzzet-abdullah Ef.endi ?	imam	belirlenen	7 Ca 1321/ 1.8.1903	evladı vakıf	204-70-566

Hafız Yusuf Ef. Bin Osman	imam	belirlenen	7 Receb 1330/ 22.6.1912	Ölüm	204-70-566
Sadık Efendi	hatip	4	12 Şaban 1331/ 17.7.1913	Hasan Efn. ölünce oğlu layık değil	227-30-130
Ali Efendi bin Hafız Mehmed	hatip	Yıllık1200	Safer 1312 / 8-9.1894		207-29
Hafız Mehmed Feyzullah	hatip	Yıllık 1200	25 Ramazan 1335 /15.7.1917	Ali Efn.nin ölümü	207-29
Yusuf	hatip		20.1.1935	Ş.Yavsi Camii imamlığıyla becayiş	207-29
Hafız Yusuf Feyzullah	I. imam	Yıllık 2000	5 Receb 1330 / 20.6.1912		207-30
Hacı hafız Hasan Efendi (Evlice)	I. imam	Yıllık 2000	20 cemaziyelevvel 1336 / 3 .3.1918	Hafız Yusuf'un ölümü	207-30
İsmet Şahinbaş	I. imam		27.2.1942	Hasan Evlice - nin ölümü	207-30
	II. imam	Yıllık 500			207-31

VAİZ VE ŞEYH

Görevli ismi	**Görev türü**	**Yevmiye (akçe)**	**Tayin tarihi**	**Tayin sebebi**	**Defter ve syf no**
Abdullah	vaiz	yarım	gurre-i Zilkade 1118/13.2.1707	Mustafanın oğluna bırakması	1069-26
Hacı Ali oğlu Şeyh Mustafa	Vaiz-nasih	5	Gurrei Zilhicce 1136 /30.8.1724	Oğlu Abdullah'a verdiğini başkası isteyince geri almış	1069-34
Ömer	Vaiz	5	Şevval 1172/5-	Şeyh	1062-

Halife			6.1759	Mehmedin ölümüyle oğluna	15
Abdullah	Cuma,bayram- larda musalla ve camide vaiz		Zilkade 1180/ 3-4.1767	Hüseyinin yaşlılığından bırakması	1057-104
Şeyh Mustafa	şeyh	belirlenen	Gurrei Şaban 1135 / 7.5.1723	Abdullah	1069-34
Ulemadan Şeyh Mustafa	şeyh	belirlenen	Şaban 1135/5-6.1723	Abdullah'ın ölümü	1137-38
Mehmed	vaiz	5	Zilkade 1150/3-4.1738	Şeyh Mustafa 'dan boşalan görev oğluna	
Şeyh Mustafa	vaiz	tahmisten alınan 1	Cemaziyelevvel 1185//8-9.1771	Seyyit Halil'e de tahmiscilik	1057-1
Şeyh Mustafa	vaiz	1	9 Cemaziyelahir 1188 / 17.8.1774	Osman'a da tahmiscilik	1059-91
	vaiz	tahmisten 1	Cemaziyelahir 1187/ 8-9.1773/ Safer 1188 /4-5.1774	Osman'ın tahmiscilik - yenilemesi	1065-72
Şeyh Mustafa	vaiz	1	24 Rebiulahir 1191 / 1.6.1777	Osmanın bırakması	1064-112
Hafız Hüseyin	Vaiz	5	Rebiulahir 1198 / 3-4.1784	Ömer Halifenin çocuksuz ölümü	1064-116
Şeyh Mustafa	İkizzade Hacı İbrahim kürsüsü vaizi		İlki 1179/ 1765-6 / yenileme Cemaziyel evvel 189/6-7.1775	Yenileme	1065-73
Ş. Mustafa oğlu Hacı Mehmet	Vaiz nasih	1	9.Recep 1221 /22.9.1806	Babasının bırakması	532-49
Hacı Şerif	Vaiz				207-42
Mehmed oğlu Abdullah	Vaiz		17.8.1946		207-42

MÜEZZİN- SALA MÜEZZİNİ – MUARRİF(namaz sonunda dua eden**)**

Görevli ismi	Görev türü	Yevmiye (akçe)	Tayin tarihi	Tayin sebebi	Defter syf no
İsmail	Muarrif sala müezzini		1103/1691-2	yenileme	1098-15
Hüseyin	Muarrif müezzin	1	1111/1699-1700	İsmail'in ölümü	1098-16
Abdi	muarrif	yarım	Şaban 1111/1-2.1700	Hüseyinden	1098-16
Mehmed oğlu Ahmed	Sala müezzini		Muharrem 1113/6-7.1701		1068-16
Hüseyin	muarrif	yarım	Zilkade 1110 /5.1699	Abdi'nin layık olmaması	1140-25
İsmail	Muarrif sala müezzini	1	Zilhicce 1115 / 4-5.1704	yenileme	1069-25
H. Mehmed oğlu Osman	Sala müezzini		Gurre-i zilhicce 1131/15.10.1708	olmadığından	1069-32
Mustafa	Sala ve Cuma müezzini	fahri	Recep 1148/11-12.1735	olmadığından	1068-28
Molla Hasan	Muarrif müezzin	1	Safer 1150/5-6.1737	İsmail Halifenin bırakması	1068-227
Hasan	müezzin	yarım	Muharrem 1152/4-5.1739	Ahmed ölümüyle büyük oğluna	1068-230
Hüseyin Halife	müezzin	yarım	Zilkade1629/10-11.1749	Hacı Hasanın ölümüyle oğluna	1055-70
Hüseyin oğlu Veli	müezzin	yarım	16 Zilhicce 1226/1.1.1812	Hüseyinin ölümü	533-131
Hfz Veli Efn bin Hasan + Hf Ahmed Efn bin İsa	I.müezzin	Yıllık 1000	16 C 1336/ 29.1.1918		207-32
Coşdu oğlu Mustafa	I. müezzin	Yıllık 1000	23 Nisan 1333 /23.4.1917	Hafız Veli ve Ahmedin ölümleriyle	207-32

Efendi					
Ahmet Tatar	I. müezzin	Yıllık 1000	9.9.1949	Mustafa Coştu ölümü	207-32
Şakir Şerbetçi	II. muezzin	Yıllık 750			207-33
Ahmet Tatar	II. muezzin	Yıllık 750	27.6.1943	Ahmet Şerbetçi ölümü	207-33
Mustafa Deliküçük	II. muezzin	Yıllık 750	12.11.1949	A.Tatar I. muezzin oldu	207-33

DİĞER GÖREVLİLER

Ulu Cami vakfına ait 2 dükkanın gelirinin yarısı camide aşır okuyanlara, yarısı da Ramazanda fakirlere yemek verildiği kayıtlıdır(Anonim.2014: 374) Diğer görevlileri Hurufat Defterleri ve Esas defterlerine göre tablo olarak listelendi

Görevli ismi	**Görev türü**	**Yevmiye (akçe)**	**Tayin tarihi**	**Tayin sebebi**	**Defter no ve sayfa**
Mehmed Halife	Kayyım (temizlikci)	yarım	Şevval 1153/1.1741	Babası Hacı Hasan yerine geçen Mustafa bırakması	1068-30
Mustafa oğlu Hasan	kayyım	yarım	Şevval 162/9-10.1749	Mehmed bırakınca önceki görevlinin oğluna	1055-70
Hasan	kayyım		gurre Rebiu'l-evvel 1120/5-6.1708	Mustafa oğluna bırakması	1069-27
Yusuf oğlu Mustafa	kayyım	yarım	16 Zilhicce 1226 / 1.1.1812	Hasanın çocuksuz ölümü	533-131
Mustafa Ef. bin Yusuf	I. Kayyım Ferraş	Yıllık 900	16 ca 1336 / 297.2.1918		207-35
Hafız Mehmed Halife	kütüphanec i		Cemaziyelahir 1175 / 1.1762	H.Mehmet Mısri kitabları	1057-102
Hafız Mustafa	Kütüphane ci		12 Muharrem 1211 / 18.7.1796	Hafız Mehmedin	531-143

				ölümü	
Hafız Hüseyin	Rukiye hatun vkf.dan cüzhan	2	Rebiulahir 1198 / 3-4.1784	Ömer Halifenin çocuksuz ölümü	1064-116 Ikisi aynı kayıt
Mustafa	Hela ve şadırvan ferraşı	1	Muharrem 1113/6-7.1701	olmadığından	1098-17
Hafız Ail	Devirhan (dua okuyan)		Zilhicce 1216/3-4.1802	olmadığından	531-148
Hafız Ali efendi	Devirhan	Yıllık 800	1 Zilhicce 1316 / 12.4.1899		207-34
Müezzinbaşı Hüseyin oğlu Hafız Veliy-yüddin Halife	Fatihahan	Yıllık 12 kuruş	22 Şevval 1243 / 7.5.1828	yenileme	535-178
Coşdu oğlu Mustafa Efendi	Peyk H.Ali vakfından fatihahanlık				207-32
Ahmet Tatar	P.H.Ali.Vk fatihahanlık		17.8.1949	Mustafa Coştu ölümü	207-33

ULU CAMİ KÜTÜPHANESİ

İskilip Ulu cami kütüphanesinin Serbest zade tarafından 1261/1841 yılında kurulduğu ve içinde 67 adet kitap bulunduğu bir yayında bildirilmektedir(Anonim,1996:6). Ancak Serbestzade Ahmed Ağa'nın Gurre-i Zilkade 1261 / 10 Kasım 1845 tarihli vakfiyesi İskilip'te yaptırdığı medrese hakkındadır(VGMA, 593:4,4). Arşiv belgelerine göre Hacı Mehmet Mısri'nin İskilip Ulu Camisi içinde bir kütüphane kurduğu bilinmektedir. Hacı Mehmet buraya kütüphane memuru olarak oğlu Mehmed Halifeyi görevlendirdiği Cemaziyelahir 1175 / Ocak 1762 tarihli bir belgede kayıtlıdır (VGMA, 1062: 15). Kütüphaneyi kuran Hacı Mehmed'in mezarı Sakarya Çeşmesi haziresindedir. Haziredeki Mısırlı Hacı Hafız Muhammed Efendi mezar taşındaki kitabeye göre 1121/1806 yılında vefat etmiştir.

ŞADIRVAN

Caminin bir şadırvanı ve Halil Çelebi isimli bir kişi tarafından yaptırılan dört gözlü bir helası olduğunu 1114/1702-3 tarihli bir belgeden öğreniyoruz(VGMA, 1098:16). Bir belgede şadırvan ve dört gözlü kademhane(hela) ve şadırvanın temizliği görevine bir akçe günlük ücret ile Muharrem 1113/6-7.1701 tarihinde Mustafa'nın tayin edildiği kayıtlıdır(VGMA,1098:17). Yine Safer 1142/8-9.1729 tarihli belgede şadırvan vakfın hasbi mütevelliliğine Veli'nin tayin edildiği kayıtlıdır(VGMA.1144:96). Cemaziyelahir1147/10-11.1734 tarihli bir belgede de Veli Halife'nin şadırvan vakfının mütevelliliğini hasbi(gönüllü) olarak yürütürken Abdullah isimli bir hayır sahibi, şadırvan vakfı ile birlikte Köprübaşı pınarı vakfına mütevelli olanlara günlük bir akçe verilmesi için vakıf kurmuştur(VGMA.1068:227). Veliyyüddin Ağa bin İbrahim'in / 27 Cemaziyülahır 1258 / 5 Ağustos 1842 tarihinde kurduğu vakıfla bazı çeşmelerle birlikte, Camii Kebir çeşmesi ve tatlı su akan Şadırvanın lâğımları ve kanallarının tamir ve bakımı için Kanara mevkiinde bir buçuk dönüm bağı vakf etmiştir(VGMA. 581/1: 93. 97; Kılcı.2007:62).

Günümüzde Ulu Caminin kuzeyinde yer alan şadırvanın caminin şimdiki yapısı ile birlikte yapıldığını göstermektedir. Ulu cami şadırvanı ve helasının suyu, "Çay Suyu" denilen Hacıvahap Değirmeni altında Meydan Çayı'ndan alınan su, çifte pöhrenk ile Uludere ve Sakarya'dan geçerek Gülbaba Mezarlığındaki kubbeli kagir su taksim yerinden geliyordu (Kılcı. 2008: 30). Ulu Cami şadırvanının, içi mermer havuzludur. Eskiden ahşap direklerin taşıdığı bağdadi bir kubbe ile örtülü olan şadırvanın üst yapısı, 1960'lı yıllarda yıkılarak betonarme olarak yapılmış, bu üst yapının dışı 2012 yılında Belediye tarafından ahşapla kaplanmıştır.

İSKİLİP NAMAZGAHI

Osmanlı şehir ve kasabalarında bulunan musalla diye de anılan namazgahları ulu camilerden uzakta olmalarına rağmen bir bakıma onların yazlık kısmı olarak kabul etmek mümkündür. Geniş ve düz bir alanda yer alan namazgahların kıble tarafında taştan minber ve mihrabı ve bir kenarında cenaze namazı için musalla taşı da bulunurdu. Bayram namazı ve cenaze namazı kılınması, hacı ve asker uğurlaması gibi önemli törenler, kötü havalar dışında namazgahlarda yapılırdı (Bozkurt.2006: 357).Günümüze gelemeyen İskilip Namazgâhının kaldırılarak yerine şehir parkı yapıldığı bilinmektedir. Elimizde namazgâhın yıkılmadan önceki haline ait eski bir resim veya çizim bulunmamaktadır. Osmanlı devrinde İskilip'te bayram namazlarının musallada(namazgâh) Ulu Cami imamı tarafından kıldırıldığını vakıf kayıtlarından öğreniyoruz. Bu da o dönemde bayram namazlarının (muhtemelen çok soğuk havalar hariç) Ulu Camide kılınmadığını 1104/1692-3 tarihli bir belge göstermektedir(VGMA.1098:15).

İskilip'te Cuma namazlarının Ulu Camide bayram namazlarının musallada kılındığını ve nim akçe alan bir mütevellisi olduğunu Zilkade 1176/Mayıs-Haziran 1763 tarihli bir belgeden(VGMA.1057:102) ve Şevval 1180/Mart 1767 bir tarihli belgeden de vaiz

tayininden öğreniyoruz(VGMA.1058:104). Bir ara namazgahta meyve ağaçları dikili olduğu ve yaz mevsiminde açık mescit olarak kullanıldığını Rebiulevvel 1178 / 8-9,1764 tarihli bir belgeden öğreniyoruz. Buradaki ağaçların meyvelerini toplama karşılığında üç vakit için imam olan Hüseyin görevini bırakınca yerine Hafız Mehmed tayin edilmiş(VGMA,1057: 103)

İSKİLİP'TE TAHMİS: KAHVE TİCARETİ

Osmanlı devrinde İskilip'te kahve ticareti ruhsatı verilen esnafın bunun karşılığı olarak gelirinden Ulu Camide vaiz olanlara günlük 1 akçe ücret ödediğini, Seyyid Halil'e ruhsat verildiğine dair Cemaziyelevvel 1185 / 8-9. 1771 tarihli bir arşiv kaydından öğreniyoruz(VGMA,1065: 72). Bu konudaki diğer bir belgeye göre, ücretini kaza tahmisinden(TDK Sözlüğü. 2011 : 2244) almak üzere Ulu Cami'ye İkiz zade İbrahim Ağa'nın koydurduğu kürsüye günlük iki akçe ile vaiz olan Şeyh Mustafa görevini Şeyh İsmail'e 18 Muharrem 1206/17.9.1791 tarihinde devretmiştir(VGMA.530:60).

DEĞERLENDİRME

Ulu Caminin şimdiki yapısı planı, kütlesi, barok tarzı kubbe süslemeleri ve dış cepheleri bakımından önem arz eder. Cami, Çorum Ulu Camii ile plan ve büyüklük yönleriyle yakın benzerlik göstermekte olup bunlar, her iki caminin yüksek çatısı altında ortada 12 ahşap sütunun taşıdığı birer büyük Bağdadi kubbenin dörtkenarının düz tavanlı birer alanla kuşatılması ve gerilerinde birer geniş mahfel katı olmasıdır. Çorum Ulu Camiinin duvarları kesme taş, İskilip Ulu Camiininki ahşap karkastır. Çorum Ulu Camiinin sonradan değiştirilen son cemaat yeri dışında bütünüyle benzerlik gösterir (Tuluk Ö.İ.-Keleş S. 2008: 606). Cami küçük ölçülerdeki Çorum Kulaksız Camii ile de plan yönüyle benzerlik göstermektedir (Dündar. 2004: 100). Ulu Cami kubbesindeki kalem işi süslemeler, Çorum Ulu Camii, Yozgat Çapanoğlu Camii (Acun,2005:20) ve Kastamonu Nasrullah Camisi ile benzerlik göstermektedir. Bu dört caminin kalem işlerindeki benzerlik, süslemelerin aynı usta tarafından yapıldığını göstermektedir.

İskilip Ulu Camisinin eski şekli hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Ancak eski caminin yanmış olması sebebiyle onun ahşap direkli ve ahşap tavanlı bir yapı olması gerekir. Yıkılan eski camiden kalmış olduğunu sandığımız camideki ahşap direklerin devşirme sütun kaideleri günümüze bazı örnekleri gelen Selçuklu devrine ait, çok direkli, düz tavanlı camiler gibi bir yapı olmalıdır.

Ulu Cami vaiz, şeyh ve kütüphane kadroları ile bir eğitim kurumu olmuştur. Etrafında bulunan medrese ile bu durum daha da kuvvetlenmiştir. 1574 tarihli tahrir defterinde Ulu Camide olduğu bildirilen vergiden muaf 18 adet hafız geçmişte de bu yönünün bir göstergesidir[5].

[5] Cemā'at-i Huffāz-ı Cāmi' 'avārız-ı dīvānīyyeden mu'āflardır ber mūceb-i hükm-i sultānī- Ziyaeddin veled-i Muhammed; Mustafa veled-i İvaz; Mustafa veled-i Hüseyin; İsmail veled-i Abdi; Ahmed veled-i Muhammed; Ali veled-i Emrullah; İskender veled-i Mustafa; Muhammed veled-i Mahmud; Muhammed veled-i İlyas;

SONUÇ

Başta Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunan belgeler aydınlarımız tarafından yeterince bilinip değerlendirilmediğinden geçmiş tarih ve medeniyetimizin birer iftihar abidesi olduğunun farkında değiliz. Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinin etraflıca öğrenilerek geleceğe emin adımlarla yürümek bizim borcumuzdur. Bu düşüncelerle tipik bir Osmanlı kasabası olan İskilip'in tarih boyu en önemli yapısı olan Ulu Camisinin yeterince tanınmaması sebebiyle bilinmeyen yönlerinin halkımız tarafından merak edilmesi ve bilinmesi gerektiğine inanıyoruz. İskilip Ulu Camii ve diğer tarihi yapılar hakkında çalışmalar yapmayı amaçlıyoruz.

İskilip Ulu Camii, Anadolu'nun her şehrinde olduğu gibi, kale ile birlikte sembol yapısıdır. Şehirde her zaman insanların bir araya geldiği ve toplandığı bir merkezdir. Merkezi bir ibadet mekânı olmasının yanında bir eğitim yuvası, idarecilerin halkla, halkın biri biriyle buluştuğu birlik ve beraberlik noktasıdır. Burada Ulu caminin arşiv belgelerinde gizli kalmış, bilinmeyen pek çok özelliğinden bir kısmını ortaya çıkarmaya çalıştık. Yapı çeşitli felaketlerden dolayı zaman zaman harap olmuş ve yapılan fiziki müdahalelerle değişikliklere uğramıştır. İlk şekliyle günümüze gelmemiş olsa da Ulu Cami her zaman ayakta tutulmuştur. Gelecekte de İskilip halkına hizmet etmeye devam edecek olan Ulu Cami için daha çok söylenecek sözler olduğuna inanıyorum.

Mehmed veled-i Zekeriyya; Nasuh veled-i Ramazan; Ramazan veled-i Emir; Müstecab veled-i Menteşe; Abdurrahman veled-i Ahmed; Fazlı veled-i Hamdullah; Seydi veled-i Mustafa; Piri birāder-i o; Emir veled-i Muhammed. Neferen 18

KAYNAKLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MAD.d 354 gömlek nolu 20 B 860 /1456 tarihli defter.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi,583Nolu 984/1576-7 tarihli Evkaf-ı Rum Defteri.

Acun,H(2005),Bozok sancağı (Yozgat İli)'ında Türk Mimarisi, Ankara.

Anonim(1994). 438 sayılı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (dizin ve tıpkıbasım)Ankara.

Anonim, ((1997), 387 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530) II, Amasya, Çorumlu, Sivas-Tokat, Sonisa-Niksar, Kara-hisâr-ı Şarkî, Canik, Trabzon, Kemah, Bayburt, Malatya, Gerger Kâhta ve Divriği-Darende livâları (dizin ve tıpkıbasım) Ankara.

Anonim,(2014) H.984 (M.1576/1577) tarihli ve TKG. KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livā-i Çorum, Ankara,

Ainsworth, W. F. (1842), Travels and Researches in Asia Minör, Mesopotamia. Chaldea and Armenia, Londra.

Anonim,(1973) Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıflar. Vakıflar Genel Müdürlüğü yayını. Ankara.

Anonim(1996) , Tarihten günümüze İskilip, Ankara.

Anakök, T.(1950), Çorum Tarihi, Çorum İl Halk Kütüphanesi Basılmamış kitap.

Anonim, (1325) Ankara Vilayeti Salname-i Resmisi. Ankara.

Baykara, T. 1996. Ulu Cami: Selçuk Şehrinde İskânı Belirleyen Bir Kaynak Olarak. TTK Belleteni (LX:227); 6, 34-59.

Baykara, T. 2001. Selçuklu Devri Türk Şehrinin Temel Özellikleri; I. Uluslararası Selçuklu Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi I, Konya, s.149-153.

Bayburtluoğlu, Z. 1995. Caca-Oğlu Nureddin' in Vakfiyesinde Geçen Yapılar. Vakıflar Dergisi, XXV Ankara: 5-8.

Bilgin, O. (yaz 2010) Gökmenzâde'nin İsâret-nümâ Adlı Deprem Risalesi, Dil ve Edebiyat Arastırmaları Dergisi.6 : 1-32.

Bostan İ. (2001). Kahve. TDV, İslam Ansiklopedisi, C. 24, s. 204.

Bozkurt, N.(2006), Namazgah, TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara, C. 32. s, 357-358.

Bulduk, Ü. 1991. 16.Yüzyılda Çorum Sancağının İdari Yapısı", Türk Kültür Tarihi İçerisinde Çorum Sempozyumu Tebliğler, Ankara, Basım yılı yok, s.39.

Çay, A.(1998),Anadolu'nun Türkleşmesinde Çorum-İskilip ve Çevresinde Türk Yerleşmesi, Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler, Ankara, s. 39-45.

Erken,S(1983), türkiyede Vakıf Abideler ve Eski Eserler,Ankara, İlaveli İkinci Baskı.

Gökoğlu, A.(1952). Paphlagonia-Gayrı Menkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi, Kastamonu.

Hoca Saadeddin Efendi, (1975) Tac'üt-Tevarih, (sad. İsmet Parmaksızoğlu), C.II, İstanbul.

Hüseyin Hüsameddin(2008), Amasya Tarihi, (yay. haz. Mesut Aydın ve Güler Aydın), Ankara.

İnalcık, H- Aru, B. 2005. Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları", Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, , s.49

İlter, F.(1992), Bir Anadolu Kenti İskilip, Ankara.

Kılcı, A(1983),İskilip Şeyh Yavsi Camii Külliyesi,Rölöve ve Restorasyon Dergisi V.Ankara,s.47-63.

Kılcı, A. 2007 İskilip'te Suyun Hikâyesi, Ankara.

. (2008).Selçuklu Devrinde İskilip Şehri.Selçuklu Şehirleri ve Medeniyeti Sempozyumu. Konya, s.323-336.

Kurşun, Z.-Kahraman, S. A.-Dağlı, Y. (2006), Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2. Kitap, İstanbul. Yapı ve Kredi Yayını..

Öney, G.(1976).Türk Çini Sanatı. İstanbul.

Özcan, T. (2008) "Osmanlı Şehirciliğinde Vakıflar", Selçukludan Cumhuriyete Şehir Yönetimi, İstanbul, s.113.

Sümer, F. (1993), Eski Türklerde Şehircilik, Ankara.

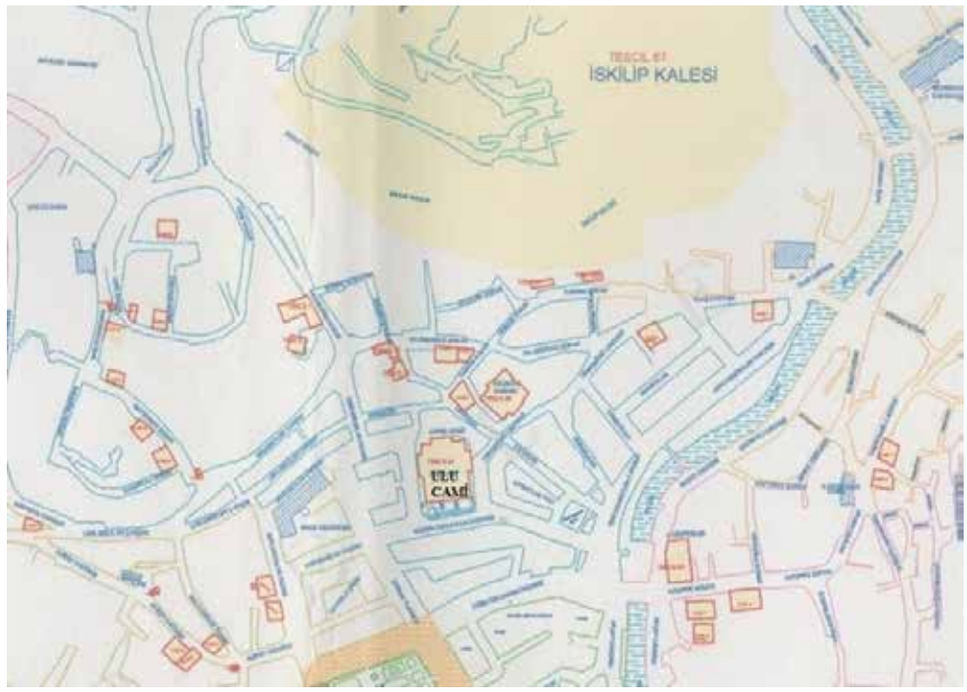
Tankut, G. (2007), Selçuk Şehri, METU. Ankara

Temir, A.(1970), Caca oğlu Nureddin'in 1272 tarihli Arapça –Moğolca Vakfiyesi, Ankara. TTK.

Toruk, F.(2006), "Anadolu'da Osmanlı Kimliğini Koruyan Bir Yerleşim: İskilip", Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu, 1-3 Ekim, Çorum, s. 611–643.

Tuluk Ö.İ.Keleş S.(2008), Osmanlı'nın 'Yerel'i: Çorum Yöresinde Benzer Tipoloji Gösteren Üç Cami", Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu, 23-25 Kasım, s. 606.
Emsen,Şemim.Kütüphaneler,www.tk.org.tr/index.php/TK/article/download/2069/2037
Yılmaz C.(1991), İslam Şehirlerinin H.I-III(VII-IX) Y:Y: Fiziki Yapısı, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YAZI EKLERİ

İskilip Ulu Cami ve çevresindeki tescilli yapılar(İskilip Belediyesi)

İskilip Ulu Camii güney ve batı cepheler (1040'lı yıllar VGMA)

İskilip Ulu Camii ve çevresi kaleden (A.Kılcı)

İskilip Ulu Camisi ve çevresi (google)

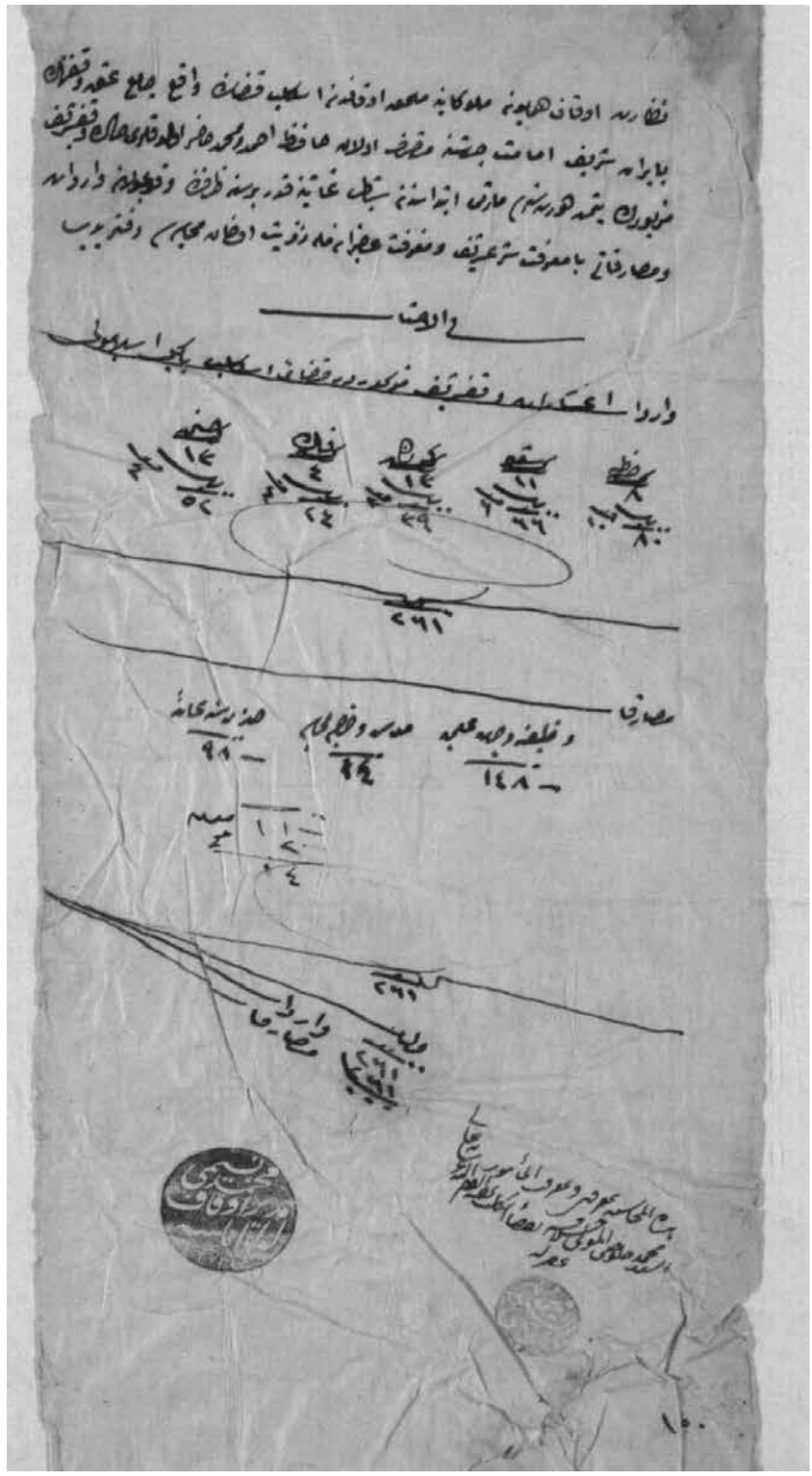
İskilip Ulu Camii içi ve çini mihrap(İ. Karamemiş)

İskilip Ulu Camii içi(İ. Karamemiş)

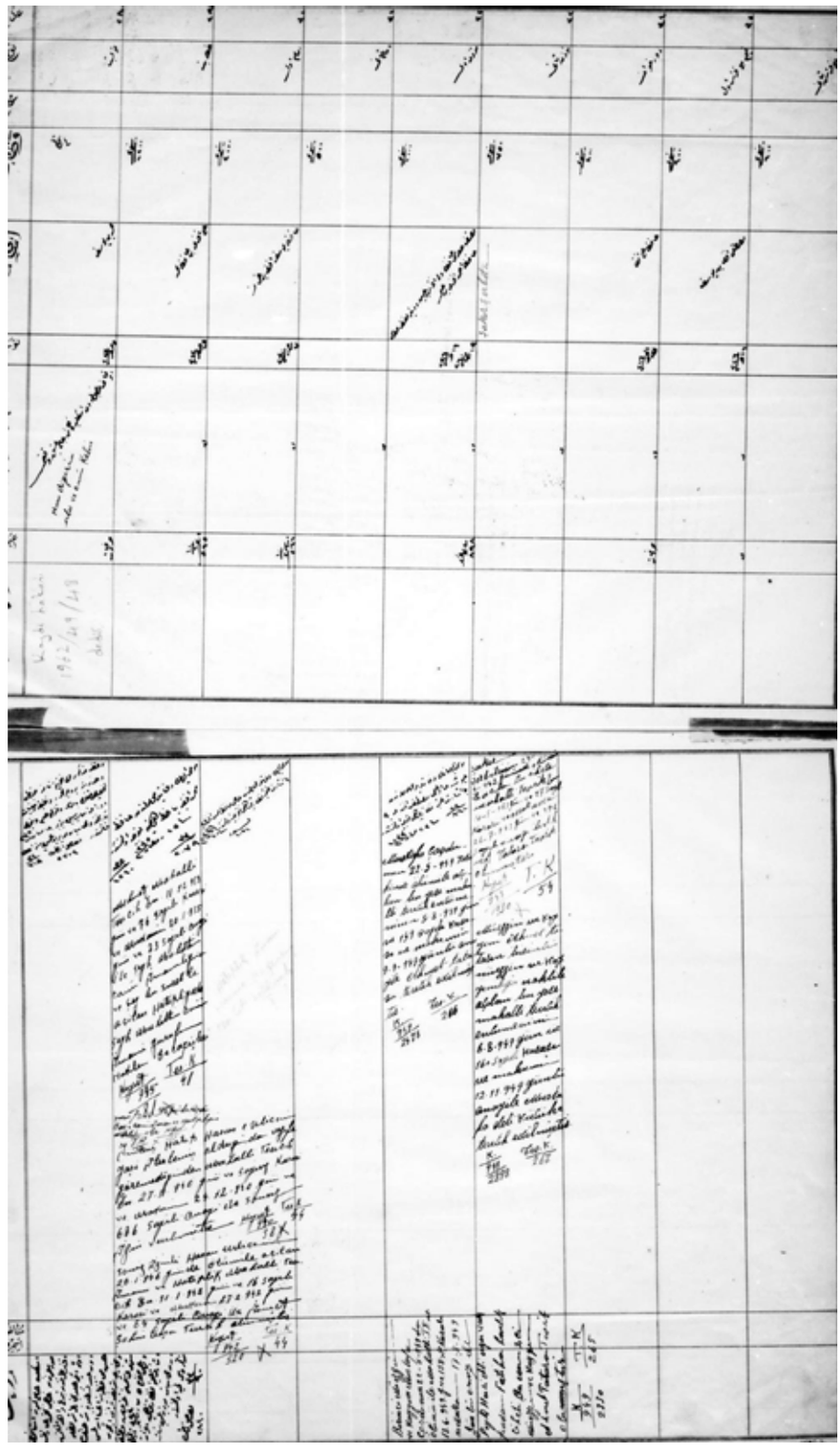
VGMA 1098 Nolu Hurufat Defteri sayfa 15'de 1103/ tarihli Ulu Cami'ye muarrif ve sela müezzini tayin kaydı

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, EV. MH 00682/64 nolu, Ulu Cami vakfının 1272/1859 yılı muhasebesi belgesi.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, C.EV.14266 nolu ve 20 Şevval 1210/ 28 Nisan 1796 tarihli Belge Ulu Cami vakfının Kiçi Bey tarafından yaptırıldığı ve vakfın Ağcasu Köyündeki Aşar gelirine malikane sahipleri tarafından el konulması hakkındadır.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 207 nolu Esas defterinde Ulu Camiye Yapılan görevli tayinleri kayıtları